

УДК 351:339.56

А. О. Машков,
аспірант, Академія муніципального управління

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ У СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено стан реалізації державних програм інтеграції України до світової господарської системи. Визначено, що сучасні реалії розвитку зовнішньоекономічних відносин в Україні характеризуються невідповідністю її економіки до вискоєфективних форм співробітництва. Узагальнено та систематизовано основні негативні чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

The state of implementation of government of Ukraine's integration into the global economic system. Determined that the current realities of foreign economic relations in Ukraine are characterized unpreparedness its economy to highly efficient forms of cooperation. Systematized main negative factors of foreign economic activity.

ВСТУП

Необхідно зазначити, що за двадцять один рік незалежності попри певні зусилля уряду, в Україні так і не вдалося сформувати послідовну ефективну загальноекономічну політику. Цьому є багато причин, вагомими з яких ми вважаємо, перш за все, відсутність досвіду управління зовнішньоекономічними відносинами, адже Україна як самостійна держава вийшла на світову арену, коли міжнародний поділ ринків та праці вже в основному завершився. Друга важлива причина — це наслідки гіперінфляції, що практично знищила національне виробництво та втягнула країну в череду траншів, кредитів та позичок. І наостанок, соціально-політична нестабільність в країні, часті зміни урядів призвели до відсутності єдиного послідовного підходу до розвитку зовнішньоекономічної діяльності за всіма її видами. Так, торговельна політика України і на сьогодні має, в основному, безсистемний характер, що проявляється через епізодичну торгівлю, навколо якої згруповані зусилля держави щодо її "лібералізації", інвестиційна політика декларує активізацію залучення прямих іноземних інвестицій, але практично не підкріплена нормативно-законодавчою базою, міжнародні фінансові та кредитно-розрахункові операції знаходяться на межі дефолту.

Тому зусилля науковців і державних інституцій різного рівня мають бути спрямовані на комплексне вирішення зазначених проблем. Вважаємо, що саме комплексний підхід дозволить здійснити "український прорив" у галузі зовнішньоекономічних відносин та зайняти гідне місце у світовій спільноті.

Серед найбільш відомих українських вчених, що працюють у царині державного управління, можна назвати С. Білу, В. Воротіна, А. Дегтяра, Б. Данилишина, Д. Карамішева, Л. Дідківську, Л. Головка, О. Іваницьку, В. Мартиненка, І. Розпутенка, С. Чистова, Л. Швайку та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Оцінити стан інтеграційних процесів, узагальнити та систематизувати чинники інтегрування України до світового економічного простору.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для поліпшення економічно-соціального стану в Україні та активізації зовнішньоекономічних відносин ще у квітні 2002 році Президент України оголосив Послання Верховній Раді України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки", практична реалізація яких законодавчо затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2002 року № 1394 [3]. Уже в ході виконання стратегічних завдань відбувалися неодноразові коригування термінів їх виконання (Постанови КМУ №№ 499, 1757, 738). Аналіз стану реалізації даних документів показує, що Україна знову згаяла час, а отже втратила певні вигоди в економічній, фінансовій та політичній сферах зовнішньої діяльності (табл. 1).

Тож бачимо, що у процесі інтеграції в світовий економічний простір Україна зустрілася з великими труднощами. Наразі з посиленням орієнтації основного вектору розвитку зовнішньоекономічних відносин у західному напрямі, форсуванням питань вступу України до ЄС наявність виваженої, науково-обґрунтованої зовнішньоекономічної політики держави, що базується на реальних показниках сучасного стану економіки у різних галузях господарської діяльності та вряховує існуючі економічні загрози та шляхи їх усунення, вбачається вкрай необхідним. Тому концептуальні підходи до формування зовнішньоекономічної політики держави, механізму державного управління і регулювання зовнішньоекономічної діяльності вимагають термінового удосконалення, а можливо, і корінної реорганізації. Тут варто зазначити, що ефективність будь-якої концепції, введення в дію будь-якого механізму державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності прямо пропорційно залежить від наявності та ефективності відповідного контролю за їх впровадженням. Тому, на нашу думку, розвиток зовнішньоекономічних процесів буде ефективним при виконанні наступних умов: наявність обґрунтованої концепції зовнішньоекономічної діяльності; наявність дієвого механізму державного регулювання зовнішньоекономічних відносин; наявність всеохоплюючої системи державного контролю за зовнішньоекономічними операці-

Таблиця 1. Оцінка виконання концептуальних засад стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки

Практичні кроки в європейській інтеграції	Завдання для виконання концептуальних засад стратегії розвитку	Відмітка про виконання поставлених завдань
2002-2003	Набуття Україною членства в СОТ	Виконано з запізненням (лютий 2008 р.)
2003-2004	Проведення переговорного процесу та підписання Угоди про асоціацію України та ЄС	У стадії переговорів
2003-2004	Проведення переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС	У стадії переговорів
2002-2007	Приведення законодавства України у відповідність до вимог законодавства ЄС у пріоритетних сферах	Частково виконано
2004-2007	Виконання процедур, необхідних для набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	Не виконано
2005-2007	Проведення переговорного процесу та створення Митного союзу між Україною та ЄС	У стадії переговорів
2007-2011	Повне виконання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та копенгагенських критеріїв членства в Євросоюзі	Не виконано
2011	Створення реальних передумов для вступу України до ЄС	Не виконано

ями та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; впровадження у дію системи антикорупційних та правовохоронних заходів у відношенні до всіх без виключення учасників чи зацікавлених осіб у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Сьогоднішні реалії у взаємовідносинах України зі світогосподарською сферою характеризуються не підготовленістю її економіки до вискоєфективних форм зовнішньоекономічного співробітництва, що обумовлено певними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, які ми згрупували наступним чином: науково-технічні, фінансово-економічні, правові та суспільно-політичні (рис. 1). Але за умови здійснення зваженої і послідовної зовнішньоекономічної політики, перспективи України щодо поступової інтернаціоналізації еконо-

в умовах зростання обсягів зовнішньоторговельних операцій, митними органами забезпечено безперерйне оформлення 483,3 млн тонн вантажів, з них експорт — 145,5 млн тонн, імпорт — 117,3 млн тонн, транзит — 221,4 млн тонн. У середньому щодня оформлялося майже 1,4 млн тонн вантажів, пропускалися близько 240 тис. громадян, 67 тис. транспортних засобів. Порівняно з 2010 роком обсяги ввезення товарів зросли на 17,6 млрд дол. США (на 40,6 %), обсяги експорту — на 10,8 млрд дол. США (на 28,2 %) [4].

Розвиток інтеграційних процесів у сучасних світогосподарських відносинах передбачає формування такої державної стратегії управління, в якій зовнішньоекономічні зв'язки національної економіки обіймають більш широкий, ніж раніше, спектр взаємодії: торговий обмін переріс в науково-технологічне і інвестиційне співробітництво. Наразі не-

обхідно враховувати, що в світі склалася нова модель таких зв'язків — виробничо-інвестиційна. Ця ж модель поступово починає реалізовуватися і в Україні (табл. 2).

Так, якщо на кінець 2000 р. прями іноземні інвестиції в Україну склали 3,9 млрд дол. США й займали 10,5% у зовнішньому обороті, то у 2011 р. сума інвестицій зросла до 21,2 млрд дол. США, а їх питома вага займає у структурі зовнішнього обороту вже 18,3%. Проте темпи розвитку інвестиційних відносин знаходяться ще на дуже низькому рівні, адже якщо на кінець 2011 р. на одного мешканця України приходилося близько 440 грн., то "у Росії більше ніж у 2 рази, у Польщі — у 5 разів, а у Німеччині — у 20 разів" [2, с. 38].

У цілому можна констатувати, що незважаючи на певну активізацію інвестиційної діяльності Україна залишається орієнтованою на розвиток торгових відносин, у структурі яких лівову частку займає торгівля товарами. Питома вага

Рис. 1. Перешкоди інтеграції економіки України до світової господарської системи

експортно-імпорتنих товарних операцій в Україні на кінець 2011 р. складала 71,3%. При цьому варто зазначити, що якщо до 2011 р. експорт все ж таки перевищував суму імпорту, то в 2011 р. зовнішньоторговельних баланс було порушено в іншому напрямі — сума імпорту товарів і послуг перевищила суму експорту на 3,0 млрд дол. США, а в торговому обороті на 6,6 млрд дол. США. До того ж, якщо врахувати, що імпортуємо ми, як правило, високотехнологічну готову продукцію, а експортуємо сировину, або ж напівфабрикати, які пройшли перші, найбільш трудомікі й екологічнобезпечні стадії обробки в Ук-

Таблиця 2. Динаміка та структура зовнішньоекономічного обороту України

Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	
							млрд. дол. США	питома вага, %
Зовнішній оборот - всього, млрд. дол. США	37,1	41,3	45,7	58,6	78,1	106,4	116,0	100,0
Експорт товарів і послуг, млрд. дол. США	18,1	19,8	22,0	27,3	38,0	40,4	45,9	39,6
у % до попереднього року	118,8	109,7	111,1	124,1	139,0	106,4	113,7	x
Імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США	15,1	16,9	18,2	24,5	31,1	39,1	48,9	42,2
у % до попереднього року	116,6	112,0	107,4	134,7	126,9	125,7	125,0	x
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млрд. дол. США	3,0	2,9	3,8	2,8	6,9	1,3	-3,0	
Експорт товарів, млрд. дол. США	14,6	16,3	18,0	23,1	32,7	34,3	38,4	33,1
у % до попереднього року	125,8	111,6	110,4	128,5	141,6	105,0	112,1	x
Імпорт товарів, млрд. дол. США	14,0	15,8	17,0	23,0	29,0	36,1	45,0	38,8
у % до попереднього року	117,8	113,0	107,6	135,6	126,0	124,6	124,6	x
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, млрд. дол. США	0,6	0,5	1,0	0,1	3,7	-1,8	-6,6	
Прямі іноземні інвестиції, млрд. дол. США	3,9	4,6	5,5	6,8	9,0	16,9	21,2	18,3
Чистий приріст інвестицій, млн. дол. США	593,2	680,3	916,6	1322,6	2252,6	7843,0	4295,6	x

Джерело: за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (<http://www.me.gov.ua>).

раїні, то можна зробити висновки про недостатньо ефективний стан розвитку зовнішньоторговельних відносин України, а отже про наявність певних недоліків у здійсненні державного регулювання цими відносинами.

Особливої уваги вимагають проблеми удосконалення державного регулювання та контролю розвитку зовнішньоторговельних відносин з огляду на те, що Україна вже визнана повноправним членом Світової організації торгівлі. Тобто перший етап глобальної трансформації економіки країни, який був направлений на гармонізацію національного законодавства з нормами та вимогами Світової організації торгівлі завершився. Тому подальші зусилля мають бути направлені на розробку реальних державних програм, направлених на створення зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу, торговий оборот з якими, за даними прес-служби Міністерства економіки країни "вже декілька років поспіль залишається найбільшим ... його частка у загальному обсязі зовнішньої торгівлі України товарами і послугами за 9 місяців 2012 р. сягає 33,5%" [5]. За таких умов відкритість і лібералізація зовнішнього сектора економіки залишаються надзвичайно актуальними. Проте, як справедливо застерігає В.Воротін "не кваліфіковане запровадження відкритості може заподіяти шкоду економічному середовищу країни та підвищити ризики, оскільки зробить чинники економічного розвитку більш чутливими до зовнішніх шоків". Далі автор зазначає і ми погоджуємося з ним, що стратегічним напрямом для України залишається "експортно-орієнтована зовнішньоторговельна політика з відкритістю до імпорту" [1].

Незважаючи на відкриття широких можливостей у сфері міжнародної торгівлі в умовах членства України в СОТ та перспектив вступу до Євросоюзу, необхідно пам'ятати

про можливі як позитивні, так і негативні наслідки та соціально-економічну ціну цих кроків для держави (табл. 3).

З огляду на стан економіки України та її місце в світовому поділі праці, дослідження впливу результатів реалізації митної політики на стан економіки є особливо актуальним. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється шляхом реалізації принципів та завдань, що формують митну політику держави. Тож розглянемо сутність митної політики, її зміст за різними напрямками здійснення та механізми її реалізації в сучасних умовах.

Таким чином, розвиток зовнішньоекономічної діяльності України, орієнтуючись на майбутнє, має забезпечувати найповнішу реалізацію потенціалу нації і через ефективну міжнародну взаємодію в науково-технологічній, торгівельній та фінансово-інвестиційній сферах сприяти становленню конкурентоспроможної економіки. Тому вважаємо, що з урахуванням, з одного боку, ключових світогосподарських тенденцій, а з іншого — умов, проблем і особливостей розвитку української економіки, стратегічними цілями державної зовнішньоекономічної політики мають стати:

- визначення і неухильне дотримання поступальних кроків України до реальної інтеграції в світове господарство шляхом забезпечення конкурентоспроможності провідним вітчизняним галузям і господарюючим суб'єктам;

- ефективна участь України в міжнародній спеціалізації й світовому поділі праці з урахуванням внутрішньої структурної модернізації з орієнтацією на доступні високотехнологічні сегменти світового ринку;

- взаємовигідна співпраця з міжнародними фінансовими й економічними організаціями;

- формування прогресивної інституціональної інфраструктури для забезпечення швидкої адаптації

Таблиця 3. Переваги та недоліки членства України в СОТ

Переваги	Недоліки
Зростання обсягів товарообігу	Відкриття ринків для дешевої генно-модифікованої продукції
Розширення географічної структури зовнішньої торгівлі	Експансія іноземних виробників на внутрішньому ринку
Зниження цін на промислову групу товарів	Здороження продовольства
Передбачувана та послідовна митно-тарифна політика, адаптована до вимог ГАТТ/СОТ	Зменшення можливостей державного регулювання зовнішньоторговельних операцій адміністративними методами
Наповнення внутрішнього ринку імпортними товарами	Ущемлення інтересів вітчизняного товаровиробника, не готового до конкурування з світовими виробниками
Розширення можливостей залучення іноземних інвестицій	Високий ризик мати від'ємне зовнішньоторговельне сальдо через переважання імпорту товарів над експортом сировини

України до міжнародних уніфікованих норм господарського, торговельного, митного, податкового й інших видів права у відповідних сегментах світового ринку;

— забезпечення належного рівня економічної безпеки з дійовими механізмами захисту від несприятливих змін міжнародної кон'юнктури та фінансових криз.

Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах ГАТТ/СОТ, економічні тенденції в державах-членах ЄС щодо консолідованого єдиною грошовою одиницею Європейського Союзу, потенційна взаємовигідність вільної торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною та ЄС.

У відповідності до Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу розвиток процесу економічної інтеграції полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Економічна інтеграція базується на координації, синхронізації та відповідності прийняття рішень у сфері економіки України та ЄС і передбачає ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, формування основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.

Тому для реалізації інтеграційної стратегії України щодо розвитку зовнішньоекономічних відносин, основні зусилля уряду мають бути направлені на удосконалення системи державного управління в даній галузі. При цьому необхідно урахувати історичний досвід розбудови зовнішньоторговельних відносин та роль держави щодо їх регулювання та контролю. У цьому зв'язку особливе місце займає своєчасне інформаційне забезпечення органів державного регулювання та контролю, яке здійснюється спеціальним департаментом Державної митної служби — Департаментом митної статистики.

Автоматизація збору й обробки даних по експортно-імпортних операціях, які містяться в ВМД, вважається однією з визначених умов, які дозволяють реалізувати можливість переходу на митну статистику зовнішньої

торгівлі. У митній службі України розроблена автоматизована підсистема формування вихідних даних в інтересах митної статистики зовнішньої торгівлі. Ця підсистема є поставною частиною ЄАІС ДМСУ. У митній статистиці зовнішньої торгівлі предметом спостереження і вивчення є зовнішньоторговельний оборот країни, тобто експорт або імпорт товарів у їх кількісному та вартісному вираженні, а також їх географічна спрямованість (товар — країна, країна — товар). У митній статистиці експортні та імпорتنі товари, узгоджені з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УК-ТЗЕД), де товари систематизовано за розділами, групами, товарними позиціями, товарними під позиціями, найменування і цифрові коди яких уніфіковано з Гармонізованою системою опису та кодування товарів. Для докладнішої товарної класифікації використовується сьомий, восьмий, дев'ятий та десятий знаки цифрового коду.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану реалізації державних програм щодо інтеграції України до світової господарської системи показав, що Україна недостатньо ефективно реалізувала можливості в економічній, фінансовій і політичній сферах зовнішньої діяльності. Сучасні реалії у взаємовідносинах України із суб'єктами світогосподарської системи характеризуються невідповідністю її економіки до високоефективних форм зовнішньоекономічного співробітництва, що обумовлено певними об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Враховуючи зазначене, встановлено, що умовою ефективного розвитку зовнішньоекономічних процесів виступає: наявність обґрунтованої концепції зовнішньоекономічної діяльності; наявність дієвого механізму державного регулювання зовнішньоекономічних відносин; наявність ефективної системи державного контролю за зовнішньоекономічними операціями та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; впровадження у дію системи антикорупційних та правоохоронних заходів.

Література:

1. Воротін В. Державна європейська інтеграційна політика розвитку України / В. Воротін // Зб. наук. пр. УАДУ при Президентіві України. — К.: Вид-во УАДУ, 2006. — Вип. 1. — С. 33—44.
 2. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан, стратегія забезпечення: монографія / Б.В. Губський. — К.: ДП "Укрархбудінформ", 2011. — 122 с.
 3. Послання Президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
 4. Онищенко О. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної політики України / О. Онищенко // Економіка України. — 2011. — № 2. — С. 3—7.
 5. Сурмін Ю. Сучасна концепція державного управління: необхідність та методологічні підходи до формування / Ю. Сурмін // Державне управління в Україні: реалії й перспективи: зб. наук. пр. — К.: Вид-во НАДУ, 2012. — С. 21—29.
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2012 р.*